“Ылдьаа Баайыһап ааҕыылара”

Дакылааппыт аата

И.Г.Тимофеев – Теплоухов“Куруубай Хааннаах Кулун Куллустуур”олоҥхотугар - саха кээмэйдэрэ

Толордо :С.С.Яковлев – Эрилик Эристиин аатынан

Чакыр орто оскуолатын 7 кылааһын үөрэнээччитэ

Адамова Кристина

Салайааччы: Софронова А.Н.

Үлэбит сыала:

Сахалыы кэрин кээмэйдэрин билии, «Кулун Куллустуур» олонхо5о кэрин кээмэйдэр туттулууларын наардааһын

Бу сыалы ситиһээри маннык соруктары туруордубут.

Соруга:

1. Кээмэйдэр суолталарын билии, ырытыы, тылдьыттан көрөн быһаарыы.

2. Саха кээмэйдэрин олоҥхоҕо булан ааҕыы.

3. «Кулун Куллустуур» олонхо5о кэрин кээмэйдэр туттулууларын наардааһын

Үлэ тоҕоотоҕо Көлүөнэттэн көлүөнэҕэ саха кээмэйдэрин билии, туттуу

Үлэбит 3 чаастан турар:

Киириитэ Сүрүн чааһа Түмүк

Хайа ба5арар омук бэйэтэ туспа ураты холооһун кээмэйдэрдээх, мээрэйдэрдээх буолар. Олору олоҕор-дьаһаҕар туһанар. Урукку үйэҕэ сайдыы бытаан кэмигэр чаһы, ыйааһын, илиниэйкэ суоҕа биллэр. Ол иһин биһиги өбүгэлэрбит холооһуну туттар эбиттэр. Саха ыала былыр төһө да алаас-алаас аайы тус-туспа бүгэн олордор, бэйэ-бэйэлэрин кытта ылсар-бэрсэр, иэс-күүс киирсэр идэлээхтэрэ, онно өйдөһөр мээрэйдээхтэрэ.Уста, бириэмэ, ыйааһын кээмэйдэрэ туттуллуута айымньы ис хоһоонун ситэрэн, ордук байытан биэрэллэр. Бу үлэбитигэр олоҥхоҕо туттуллубут кээмэйдэри ырытан, ис хоһоонун арыйан көрдөрдүбүт.

Этнографтар ,историктар,лингвистэр үлэлэригэр саха норуотугар математика төрүт өйдөбүллэрэ, устаны, иэни, сабардамы, ыйааһыны, бириэмэни кээмэйдээһин өрдөөҕүттэн бааллара арылхайдык ахтыллар. Бириэмэ уонна пространство муҕура суохтара,уларыйбат тутулуктаахтара кинилэргэ тиийимтиэ,үөрүйэх өйдөбүл буолан бэрт өртөн иҥмитэ биллэр диэн Антонина Ивановна Петрова уонна Светлана Антоновна Габышева «Саха мындыр суота” диэн кинигэлэригэр бэлиэтээбиттэр. Ол курдук устаны, үрдүгү, иэни,сабардамы,ыараханы, бириэмэни кээмэйдэһин өйдөбүллэрэ өрдөөҕүттэн баарын олоҥхо тыла туоһулуур.Сахалыы мээрэйдэр остуоруйа5а, олонхо5о киэҥник туттуллаллар эбит.Ол курдук Иннокентий Гурьевич Теплоухов- Кулун Куллустуур олоҥхотугар

кээмэй туттуллуутун көрдүбүт. Бу дьиҥэ 11 тыһыынча строкалаах олоҥхо эбит,биһиги Айыы Бухатыыра диэн кинигэҕэ киирбит кылгатыллыбыт олоҥхотугар көрдүбүт

Бу олоҥхоҕо сүрүннээн маннык кээмэйдэри туттубут:

уста кээмэйэ, бириэмэ кээмэйэ, ыйааһын кээмэйэ, сабардам, иэн кээмэйэ

Бу олоҥхо быһа тардыытыттан 48 мээрэй кээмэйдэрин буллубут уонна маннык наардаатыбыт

уста кээмэйэ 9 буллубут. Холобур Үс былас үөскэйэр өттүктээх.(биир былас билтараа миэтирэ Ол аата 4 аҥаар миэтирэ өттүктээх)

бириэмэ кээмэйэ 3 буллубут .Холобур Көрөн баран чыпчылыйыах бэтэрээ өттүгэр

Этэн баран эҕирийиэх бэтэрээ өттүгэр (олус түргэнник)

ыйааһын кээмэйэ 5 буллубут Холобур Аҕыстаах байтаһын биэ

Аҕыс ойоҕосттоох анаар холун саҕа

Кырыылаах сылбараҥ маҥан булаайаҕын

(ортотунан 60 ча киилэ эбит)

Сабардам 31буллубут

Мантан көстөрүнэн ордук элбэхтик сабардам кээмэйэ туттулубутун биллибит. 64 % Холобур:Бу туран сайыҥҥы күнСаар күөһүн ыаҕаһын саҕа буолан

(ол аата бүтүн биир ыһыах дьоно кымыс иһэр иһиттэрин айаҕын саҕа күн буолбут)

Эбэтэр

Көлүйэ күөл саҕа

Дьүөрбэ маҥан дүҥүрдээх

Биир предмети биир предметкэ холоон холобур суолтатын улаатыннаран,байытан биэрэр.

Түмүк

Бу теманы үөрэтэн, чинчийэн баран маннык түмүктэри оҥордубут:

1. Биһиги өбүгэлэрбит кээмэйи - уста кээмэйэ, бириэмэ кээмэйэ, ыйааһын кээмэйэ,сабардам кээмэйэ диэҥҥэ аранараллар эбит.
2. Олоҥхоҕо уста, бириэмэ, ыйааһын,сабардам кээмэйдэрэ үгүстүк киирбиттэр.
3. Кээмэйдэр айымньы ис хоһоонун ордук тупсаран,төһөтүн,ыйааһынын, буолбут кэмин чуолкайдаан аабааччыга тиэрдэр сүрүн оруоллаахтар эбит.

Олоххо туһаныллар былыргы кээмэйдэр саха дьонун мындыр өйүттэн тахсыбыт үгэстэр диэн бэлиэтиир Илья Гаврильевич Федоров “Өбүгэбит олоҕо – дьаһаҕа” кинигэтигэр

Антонина Ивановна Петрова уонна Светлана Антоновна Габышева «Саха мындыр суота”